

«РУНО ОРОШЕННОЕ» ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізується «Руно орошенное» Димитрія Туптала як об'єкт гуманітарного дискурсу. Предметом дослідження у розвідці є як праці авторів ХІХ століття, так і здобутки сучасних авторів. Розглянуто відомості як літературознавчого, так і історико-богословського характеру.

Ключові слова: дискурс, біо-бібліографічний факт.

В статье анализируется «Руно орошенное» Димитрия Туптала как объект гуманитарного дискурса. Предметом исследования являются как работы авторов ХІХ столетия, так и результаты исследований современных авторов. Рассмотрены сведения как литературоведческого, так и историко-богословского характера.

Ключевые слова: дискурс, био-библиографический факт.

In the article Dewy Fleece (Runo oroshennoye) by Dymytriy Tuptalo is analyzed as an object of humanitarian discourse. The subject of the research was the works of the 19th century authors and modern authors. The literary and historic and religious texts were under consideration.

Key words: discourse, biographical and bibliographic fact.

Димитрій Туптало відомий у православній медієвістиці та історії церкви як автор найавторитетнішої агіографічної антології «Четы-Мінеї». Починаючи роботу над нею, він був уже досить знаним письменником та проповідником.

Його дебютний твір «Чуда Пресвятої і Преблагословенної Діви Марії», що становить значний інтерес для дослідників, виданий у Новгороді-Сіверському 7 квітня 1677 року. Усі подальші видання (1683, 1689, 1691, 1696, 1697, 1702), надруковані в Чернігові, відомі під назвою «Руно орошенное». У цьому творі автор робить спробу описати дива від ікони Божої Матері, що знаходилася в Іллінській обителі м. Чернігова.

Книга ця перебувала довгий період поза увагою дослідників, і зараз кількість праць, присвячених їй, досить невелика. До цього часу спроба аналізу літературних праць, присвячених «Руну орошеному», належить лише І. Савченко [23], проте вона розглядає й інші твори автора, до того ж досить загально.

Більшість дослідників розглядає працю Дмитрія Туптала «Руно орошенное» як біо-бібліографічний матеріал, не зважаючи на її художні особливості. Згадується вона у підручниках «Історія української літератури» М. Возняка (1920-1924) [5], «Історія українського письменства» С. Єфремова (1911) [11], енциклопедичному словникові, виданому в 1893 році видавничою групою Ф. Брокгауза та І. Ефрона (стаття М. Сумцова) [26], «Великій енциклопедії» під редакцією С. М. Южакова (автор статті невідомий) [10]. Дещо докладніше йдеться про неї і в розвідці В. Ганецького (стаття у «Журналі Московської Патріархії») [7].

Проблемним було питання визначення жанру твору. Дослідники, які акцентували увагу на цьому аспекті, вважали, можливим віднести його до історичної прози (Є. Поселянин [20, с. 270], І. Огієнко [15; 17], вірогідно, цитуючи висновки Ф. Титова), або легендарно-житійної (на зразок «Неба нового» Іоанікія Галятовського). Такої думки дотримуються автори підручника «Давня українська література» (1978) [9, с. 189]. І. Савченко визначає збірку оповідань-міраклів не як літературний твір, а як історико-літературну працю (на зразок «Літопису келійного» того ж автора, яку також розглядає у статті «Історико-літературні твори Дмитрія Ростовського (Туптала)» (2001)) [23]. А. Просвірнін (1977) [21, с. 74] та В. Шевчук (2005) [32, 220] характеризують її як збірник оповідань-міраклів.

Характерно, що Є. Поселянин («Святий Дмитрій Ростовський та його творіння») проповідницькі твори виділяє в окрему групу [20, с. 270], а санкт-петербурзька дослідниця М. Федотова із Пушкінського Дому, у дисертації «Ораторська проза Дмитрія Ростовського (український період 1670-1700 гг.)» (1992) [31] осмислює особливості саме проповідницької спадщини автора, проте зовсім не згадує «Руна орошенного». Проте ця праця має всі ознаки проповіді зразка XVII століття й, на нашу думку, цілком закономірно зарахувати її до цього жанру.

«Руно орошенное» Туптало написав з благословення Лазаря Барановича. Науковцями було встановлено, що це - перший твір Дмитрія Туптала, який належав до українського періоду життя автора (священик В. Ганецький) [7, с. 45]. Цю думку поділяє й В. Км. у статті, присвяченій Дмитрію Тупталу в «Енциклопедичному словнику російського бібліографічного товариства Гранат» [13, с. 366] та М. Федотова [29; 30]. Досить суперечливим є факт друку першого видання твору під назвою «Руно орошенное», яке окремі дослідники датують 1680-м роком (В. Сопіков [25, с. 127], І. Шляпкін [33, с. 19], К. Г-ков [8, с. 17], М. Попов [19, с. 23], І. Огієнко [15; 17], В. Шевчук [32, с. 220], В. Соболев [24, с. 373], Б. Яценко [35], І. Язикова [34], М. Возняк [5, с. 593], К. Борисенко [3, с. 65]), інші - 1683-м (Я. Запаско, Я. Ісаєвич [12], А. Адруг [1, с. 17]). Ті з них, які підтверджують факт існування видання 1680-го року, спираються на «Досвід» В. Сопікова, де було вказано на його наявність. Проте, у книзі Я. Запаска та Я. Ісаєвича «Каталог стародруків (1574-1700)» видання 1680-го року не зазначено [12]. Немає й жодного примірника видання цього року у фондах бібліотек,

досліджених нами (Російська державна бібліотека (м. Москва), Російська національна бібліотека (м. Санкт-Петербург), Національна бібліотека України імені В. Вернадського (м. Київ), Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Короленка, Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Каразіна, бібліотеки Київської духовної академії і семінарії, Московської духовної академії, Санкт-Петербурзької православної духовної академії). Тому ми можемо припустити, що або усі примірники видання 1680 року було втрачено (до речі, такої думки дотримується й М. Федотова [30, с. 133]), або цього видання взагалі не існувало. В. Сопіков, можливо, помилково вказав його у своїй праці, а інші дослідники скористалися його відомостями.

Не співпадає погляд науковців і щодо часу появи першого видання. І. Шляпкін [33, с. 19], І. Огієнко [15; 17], К. Г-ков [8, с. 17], М. Попов [19, с. 23], А. Просвірнін [21, с. 74], М. Возняк [5, с. 593], М. Федотова [30, с. 133], В. Шевчук [32, с. 220] взагалі не згадують про видання у 1677 році книги «Чуда Пресвятої і Преблагословенної Діви Марії». І. Огієнко, наприклад, при характеристиці самої книги, як і І. Шляпкін, зазначає, що книга Туптала була видана вісім разів і припускає неточність: книга «Руно орошенное» видавалася сім разів, а в 1677 році були видані «Чуда Пресвятої і Преблагословенної Діви Марії», яку можна визначити як пропедевтичну редакцію збірки. М. Возняк вказує лише на два видання книги - 1680 та 1683 років, обминаючи всі інші - 1689, 1691, 1696, 1697, 1702 [5, с. 593]. Повністю повторює цю версію А. Просвірнін у статті «Святитель Димитрій, митрополит Ростовський» [21, с. 74]. Те ж саме робить і М. Попов. За його версією, книга виходила у 1680, 1683, 1691 та 1697 роках (видання 1689, 1696 та 1702 років не названі) [19, с. 23].

Перше більш-менш ґрунтовне дослідження твору - праця І. Огієнка «Руно орошенное» св. Димитрія Ростовського» - опублікована лише в 1920 році вже в Україні, у Кам'янець-Подільському. І. Огієнко робить спробу наукового опису праці Туптала. Він подає докладну історію вивчення пам'ятки, однак, зазначає, що книга «не має про себе спеціального дослідю, ... навіть не знає наукового опису тих видань, що дійшли до нас» [22]. У своїй розвідці він визначає найхарактерніші композиційні та стильові ознаки книги Димитрія Туптала, зосередивши увагу на її джерельній базі, аналізує опис у неї чудес. Досить важливими були вказівки на зв'язок їх із народною творчістю. Ця праця Огієнка «повернула ім'я Димитрія Туптала у національний літературний процес», - зазначає І. Савченко [22, с. 38]. Раніше він згадувався виключно як діяч російської православної церкви.

До праці І. Огієнка найфундаментальнішою і найавторитетнішою працею, присвяченою життю та творчості Димитрія Туптала, була монографія І. Шляпкіна «Св. Димитрій Ростовський та його час», що побачила світ 1891 року в Санкт-Петербурзі. Звичайно, вона не була літературознавчим дослідженням, її автор торкався в основному біографічних відомостей життя Димитрія Туптала й аналізу подій у тогочасному суспільстві. Твір «Руно орошенное» теж лише згадується.

Історичний аспект твору «Руно орошенное», його зв'язок з реальним місцем подій розглядаються в збірнику матеріалів конференцій «Зодчество Чернігова XI-XIII століть в архітектурній спадщині країн Центральної та Південно-Східної Європи (2002)» та «Антоній Печерський, його доба та спадщина (2003)». Крім того, у розвідці, уміщеній в цьому збірнику праць, розповідається про долю ікони Чернігівської Іллінської Богоматері [1, с. 16-18]. Особливості структури збірки розглядають І. Савченко [23] та К. Борисенко [3; 4, с. 6]. Перша акцентує увагу на її сюжетних складових, друга - на взаємозв'язку в її текстовому корпусі прози з поезією.

На літературні особливості «Руна орошенного» звертає увагу В. Кречотень [14, с. 188], який підкреслює роль у його структурі оповідних прикладів, які було запозичено із західних новел. Науковець робить висновки стосовно цілої групи творів авторів-сучасників Туптала. Новий погляд на збірку висловлює В. Бондаренко в статті «Навчальна література мислителя Данила Туптала (Димитрія Ростовського) в контексті освітнього простору другої половини XVII -початку XVIII століть», де аналізується повчальна складова та моральний аспект впливу твору на читача, його користь при вихованні молодого покоління [2].

Отже, можна зробити висновок, що твір «Руно орошенное» Димитрія Туптала довгий час був позбавлений уваги дослідників. Більшістю праць, присвячених йому - російськомовні розвідки часто не літературознавчого, а богословського характеру, та матеріали з підручників. Проте останнім часом з'явився інтерес до ранньої творчості цього автора. Це пов'язано з посиленням інтересу до епохи бароко в Україні в цілому та особистості цього автора в ракурсі розвитку світової літератури зокрема.

Подальше вивчення творчості Димитрія Туптала та закономірностей її дослідження в історико-літературних працях допоможе поглибити відомості про наукову зацікавленість творами епохи бароко.

Список використаних джерел

1. Адруг А. Чудотворна ікона Чернігівської «Іллінської Богоматері» / А. Адруг // Матеріали наукових конференцій «Зодчество Чернігова XI-XIII століть в архітектурній спадщині країн Центральної та Південно-Східної Європи (2002)», «Антоній Печерський, його доба та спадщина (2003)» - Чернігів: ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2004. - С. 16 - 21.
2. Бондаренко В. Навчальна література мислителя Данила Туптала (Димитрія Ростовського) в контексті освітнього простору другої половини XVII - початку XVIII століть / В. Бондаренко // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. - Вип. ХІІІ / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. -Слов'янськ: СДПУ, 2009. - С. 64 - 75.
3. Борисенко К. Поєднання поезії та прози як вияв риторичного первня в українських барокових текстів (на матеріалі «Руна орошенного» Дмитра Туптала) / К. Борисенко // Від бароко до постмодернізму: збірник кафедри української та

світової літератури [Харківський державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди] / За ред. доктора філології, проф. Л. Ушкалова. - Харків: Майдан, [2003.- Том II.-С.](#) 21-28.

4. Борисенко К. Явище синкретизму поезії та прози в українській літературі барокової доби: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спеціальність 10.01.01 «Українська література»/ К. Борисенко. — Харків, 2003. - 19 с.

5. Возняк М. С. Історія української літератури. У двох книгах: Навч. вид. Вид. 2-ге, перероб. / М. С. Возняк. - Кн. 1. - Львів: Світ, 1992. - 696 с.

6. Вшанування Богородиці в літературі і мистецтві України // Віра. - 2008. - № 3 (131).- С. 6 - 7.

7. Ганецкий В. Св. Димитрий, митрополит Ростовский / В. Ганецкий // Журнал Московской Патриархии, 1947. - № 6. - С. 26 - 40.

8. Г-ков К. Д. Св. Димитрий, митрополит Ростовский / К. Д. Г-ков // Странник. -1895.- №9. -С. 3-35.

9. Грицай М. С. Давня українська література / М.С.Грицай, В. Л. Микитась, Ф. Я. Шолом / За ред. проф. М. С. Грицай. - К.: Вища школа, 1978. - 416 с.

10. Димитрий Ростовский // Большая энциклопедия / Под ред. С. Н. Южакова. -Спб., [Б.г.], - Т. 8. - С. 467 - 468.

11. Сфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. - Київ: Femina, 1995.- 571 с.

12. Запаско Я. Каталог стародруків (1574 - 1700). [Електронний ресурс]/ Я. Запаско, Я. Ісаєвич.— Режим доступу:

http://www.liturgia.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=69&Itemid 94

13. Км. В. Димитрий, св. митрополит Ростовский / В. Км. // Энциклопедический словарь Русского биографического общества Гранат. - Т. 18. - [Нач. XX в.]. - М.: Редакция и экспедиция Русского биографического института Гранат. - С. 366 -367.

14. Крекотень В. Новелістичні жанри давньої української прози // Вибрані праці / В. І. Крекотень. - К.: НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. - К.: Обереги, 1999. - С. 188 - 205.

15. Огієнко І. «Руно орошенное» св. Димитрія Ростовського / І. Огієнко / Професор, рада Кам'янець-Поділ. держ. укр. ун-ту. - Кам'янець-Подільський: Друк. держ. укр. ун-ту, 1920. - 8 с.

16. Огієнко І. Значення святителя Димитрія в українській церкві і в українській культурі. [Електронний ресурс] /І. Огієнко. - Режим доступу:

<http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/religiousdigest/38343/>

17. Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. - Либідь, 1994. - 448 с.

18. Перетц В. Н. Краткий очерк методологии истории русской литературы / В. Н. Перетц. - Петроград: Academia, 1922. - 167 с.

19. Попов М., свящ. Св. Димитрий Ростовский и его труды (с 17 рисунками) / М. Попов. - СПб.: Типо-литография М. П. Фроловой, 1910. - 355 с.
20. Поселянин Е. Святитель Димитрий Ростовский и его творения / Е. Поселянин // Русский паломник. - 1909. - № 17. - С. 268 - 270.
21. Просвирнин А., прот. Святитель Димитрий, митрополит Ростовский / А. Просвирнин // Журнал Московской Патриархии. - 1977. - № 9. - С. 68 - 75.
22. Савченко І. Иван Огієнко як дослідник життя та творчості Димитрія Ростовського (Туптала) / І. Савченко // Вісник Житомирського національного університету ім. І. Я. Франка. - 2002. - № 9. - С. 38 - 40.
23. Савченко І. Історико-літературні твори Димитрія Ростовського (Туптала) [Електронний ресурс] / І. Савченко // Вісник Запорізького національного університету. - 2001. - № 1. - Режим доступу:
<http://web.znu.edu.ua/pegaM/I88ie8/agspiye/agac1e8/644^r>
24. Соболев В. «Діаріуш» Туптала (Димитрія Ростовського) - малознаний твір українського щоденникарства / В. Соболев // Наукові записки. - Випуск 50. -Серія: Філологічні науки (літературознавство). - Кіровоград: РВГ ІЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2003. - С. 373 - 389.
25. Сопиков В. Опыт о Российской библиографии / В. Сопиков. - Т. 1. - Санкт-Петербург, 1813. - 312 с.
26. Сумцов Н. Димитрий Туптало / Н. Сумцов // Энциклопедический словарь Ф. Брокгауза, И. Эфрона. - С-Петербург, 1893. - Т. X^a. - С. 608 - 609.
27. Сумцов Н. Димитрий Туптало / Н. Сумцов // Русский биографический словарь: В 20 т. Т. 6: Грибовский-Дедьковский. - М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 1999.-448 с.
28. Титов Ф. И. Св. Димитрий, митрополит Ростовский, бывший ученик Киевской духовной академии (1651 - 1709) / Ф. И. Титов // Труды Киевской духовной академии. - 1909. - № 3. - С. 173 - 239.
29. Федотова М. А. Димитрий Ростовский / М. А. Федотова // Литература Древней Руси: Библиографический словарь / Сост. Л. В. Соколова; Под ред. О. В. Творогова. - М.: Просвещение, 1996. - С. 39 - 41.
30. Федотова М. А. Писатели и поэты XVII в. Туптало Димитрий / М. А. Федотова // Труды Отдела древнерусской литературы / Российская академия наук. Институт русской литературы (Пушкинский Дом); Отв. ред. Л. А. Дмитриев. - СПб.: Наука, 1992.-Т. 45.-С. 133 - 143.
31. Федотова М. А. Ораторская проза Димитрия Ростовского (украинский период: 1670 - 1700 гг.): автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» / М. А. Федотова. - Спб., 1995. - 23 с.
32. Шевчук В. Муза роксоланська: Українська література XVI - XVIII ст.: У 2-х кн. Кн. 2: Розвинене бароко. Пізніє бароко / В. Шевчук. - К.: Либідь, 2005. - 728 с.
33. Шляпкин И. А. Святой Димитрий Ростовский и его время (1651 - 1709 гг.) / И. А. Шляпкин. - Спб.: Типография и хромолитография А. Траншель, 1891.578 с.

34. Языкова И. К. Богословие иконы [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/ortodox/Yazuk/09.php

35. ЯценкоБ. «Слово о полку Игоревім» та його доба [Электронный ресурс].-Режим доступа:

<http://donklass.com/arhiv/hitdisk/litopys/slovoyan/yatzenko.3.htm>

Надійшла до редколегії 15. 01. 2012